

Knjižnična građa, programi i usluge za djecu s poteškoćama sa sluhom

Ilić, Mia

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:668196>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij informatologije

**Knjižnična građa, programi i usluge za djecu s poteškoćama sa
sluhom**

Završni rad

Studentica:

Mia Ilić

Mentorica:

Prof.dr.sc. Kornelija Petr Balog

Osijek, 2014.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Osobe s posebnim potrebama.....	2
2.1. Djeca s posebnim potrebama.....	4
3. Uloga i poslanje dječjih knjižnica	4
4. Definiranje važnosti posebnih potreba gluhih u knjižnicama	5
4.1. Položaj gluhih kao korisnika u knjižnici	6
5. Knjižnične usluge za djecu s posebnim potrebama.....	7
5.1. Građa za gluhu i nagluhu djecu.....	9
5.1.1. Građa lagana za čitanje	10
6. Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe	11
6.1. Osoblje	11
6.2. Komunikacija	13
6.3. Zbirke	15
6.4. Službe i usluge	15
6.5. Marketing programa.....	16
6.6. Udruga specijaliziranih i suradničkih knjižničnih agencija	16
7. Zaključak.....	17
8. Literatura	18

Sažetak

Knjižnice su u povijesti i danas uvijek bile informacijske i kulturne ustanove, te kao takve trebaju svim korisnicima pružiti pristup raznolikim informacijama. Korisnici knjižnica su velikim dijelom djeca, koja u ranoj dobi svoj svjetonazor izgrađuju u knjižnici. Pristup raznolikim informacijama treba pružiti svojoj djeci, pa tako i djeci s posebnim potrebama. Kako bi im omogućili zdrav razvoj, knjižnica treba biti spremna na osiguranje pristupa građi u različitim formatima. Cilj ovog rada je ustvrditi kako knjižnice svojom građom, programima i pružanjem usluga odgovaraju potrebama djece s poteškoćama sa sluhom. Iskazana je prva potreba za izradu smjernica za knjižnične usluge za gluhe 1988. godine, te 1991. IFLA izdaje prve smjernice.

Ključne riječi: knjižnice, djeca, gluhi, posebne potrebe, usluge, programi

1. Uvod

Osnovni cilj ovoga rada je uvidjeti potrebu za razvojem usluga u knjižnicama za gluhu i nagluhu djecu. Važno je napomenuti da su i djeca s posebnim potrebama korisnici jednako važni i kao djeca bez poteškoća u razvoju. Iako su u manjini, imaju iste (čak i veće) potrebe za čitanjem, učenjem i obrazovanjem, a isto tako i za društvenim životom (igraonice, priče za djecu).

U radu ćemo definirati i utvrditi koje i kakve usluge trebamo pružati u knjižnici djeci s poteškoćama u razvoju, podsjetiti se na ulogu i poslanje dječjih knjižnica, definirat ćemo važnosti potreba gluhe djece, obrazložit ćemo smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe, te ćemo navesti primjere građe koja se koristi u knjižnicama za gluhe.

Izraz koji koristimo za djecu s posebnim potrebama kao korisnike knjižnice, jedan je od nositelja važnosti u ovome radu jer se odnosi na osobe koje pate od nekog tipa invaliditeta ili poteškoća u razvoju. Odrastanje je važan čimbenik u izgradnji društvenog statusa pojedinog djeteta u društvu, zato posebice treba obratiti pažnju na odgoj i obrazovanje djece s posebnim potrebama¹.

Osobe s posebnim potrebama u knjižničnom svijetu usluga obuhvaćaju korisnike s tjelesnim i mentalnim poteškoćama, osobe s disleksijom, slijepe i slabovidne, gluhe i nagluhe te gluho-slijepe osobe².

Knjižnice bi zbog svoje uloge u društvu trebale omogućiti pristup izvorima informacija svim svojim korisnicima. Kao informacijske, kulturne, odgojne i obrazovne ustanove, trebale bi posjedovati i davati na korištenje građu koja je prilagođena osobama s posebnim potrebama. Na taj način se poštuje i jamči pravo na jednakost pristupa informacijama prema Općoj deklaraciji o ljudskim pravima³, Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom⁴, Ustavu

¹ Usp. Rački, Josip. Osobe s osobitim potrebama. // Društvena istraživanja 21, 5(1996), str. 92. Hrčak. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51210 (2014-08-20).

² Usp. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Stručna tijela- Komisija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama-Plan i program. URL: http://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/30/plan_i_program/ (2014-08-20).

³ The Universal Declaration on Human Rights. URL: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml> (2014-08-20).

⁴ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259> (2014-08-20).

Republike Hrvatske⁵. Smatra se da bi osoba tako mogla u potpunosti razviti svoje potencijale bez obzira na zdravstvene prepreke.

Do sada, iz mnogih razloga knjižnice nisu poklanjale posebnu pozornost u pružanju usluga gluha. Gluhća se smatra manje težim oblikom hendikepa, te se naziva „nevidljivim hendikepom“. Nekakvim uobičajenim promatranjem se ne može ustvrditi da je osoba gluha, te se tako nekako najlakše od svih ostalih osoba s posebnim potrebama, stapaju sa širom zajednicom.

Osobe gluhe od rođenja ili rane životne dobi, često imaju problema s čitanjem. Prisutna je tendencija da gluhe osobe ne koriste knjižnice, te da ni knjižnice ne ulažu napore da bi gluhe osvijestile o uslugama koje im mogu pružiti. Na knjižnicama je da svoje usluge učine dostupnima jer gluhi čine znatan dio populacije i na gluha je da postanu svjesni usluga koje im knjižnica može pružiti⁶.

Osnova za glavno poglavlje rada su Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe⁷, te ostala literatura koja nadopunjuje rad i govori o provođenju smjernica, građi, programima i uslugama za djecu s posebnim potrebama.

2. Osobe s posebnim potrebama

Kako ne bi pogrešno protumačili, moramo se upoznati s terminologijom koja obilježava osobe s posebnim potrebama. Pojmovi su objašnjeni u Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, a to su: hendikep, invaliditet i izjednačavanje mogućnosti. Terminologija se kroz povijest mijenjala zajedno s razvojem društva, no danas je glavno usmjeriti se na individualne potrebe pojedinca, te na razne zapreke u njihovom svakodnevnom životu⁸.

⁵ Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst). URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html> (2014-08-20).

⁶ Usp. Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe / uredio John Michael Day. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

⁷ Isto.

⁸ Usp. Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom. URL: public.mzos.hr/fgs.axd?id=16886 (2014-08-20).

- **Invaliditet** – Različita funkcionalna ograničenja. Invaliditet može biti fizički, intelektualan, razna osjetilna oštećenja, zdravsteno stanje ili mentalna bolest. Oštećenja, stanja ili bolesti mogu biti trajna ili prolazna⁹.
- **Hendikep** – Ograničenje mogućnosti sudjelovanja ravnopravno u životu, zajednici, ravnopravno s ostalima. Naglašava se manjkavost u mnogim organiziranim aktivnostima društva, npr. u komunikaciji i obrazovanju.¹⁰
- **Izjednačavanje mogućnosti** – podrazumijevaju se svi procesi kojima se izjednačavaju prilike svih članova društva. To u knjižnici podrazumijeva da su službe, informacije i građa dostupni svima, što uključuje i osobe s invaliditetom. Svi trebaju biti jednaki i ravnopravni u društvu¹¹.

Kroz povijest se prema osobama s posebnim potrebama ponašalo drugačije. Mišljenje i stav se mijenjalo ovisno o životnim uvjetima, socijalnoj i ekonomskoj situaciji. Neznanje i strah jedni su od faktora koji su izolirali osobe s invaliditetom i usporili njihov razvoj.

Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom navode da se nakon Drugog svjetskog rata i doživljenih katastrofa u tom razdoblju, društvo počinje humanije odnositi prema osobama s posebnim potrebama¹².

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom svojim odredbama se nadovezuje na Standardna pravila. Obvezuje društvo na ispunjenje i poštovanje temeljnih ljudskih prava kao što su dostojanstvo, jednakost, pred zakonom; nediskriminacija; pravo na život; pristup pravosuđu; osobna sloboda i sigurnost; zabrana mučenja i surovog postupanja ili kažnjavanja; zabrana izrabljivanja i zlostavljanja; sloboda kretanja i državljanstvo; sloboda mišljenja i izražavanja te pristup informacijama; poštivanje privatnosti, doma i obitelji; pravo na obrazovanje; zdravstvena zaštita; rad i zapošljavanje; sudjelovanje u političkom i javnom životu te sudjelovanje u kulturnom životu¹³.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Convention. Nav.dj.

Vrlo je važan termin izjednačavanja mogućnosti osoba s posebnim potrebama koji naglašava jednakost i ravnopravnost u društvu, što je polazna točka vrednovanja kulturnog položaja u društvu.

2.1. Djeca s posebnim potrebama

U kategoriju knjižničnih korisnika koju nazivamo djeca, spadaju svi korisnici mlađi od 13 godina. Prema Konvenciji o pravima djeteta: „Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda naglašava pravo svakog djeteta da u potpunosti razvije svoje potencijale, pravo na slobodan i besplatan pristup informacijama, građi i programima, pod jednakim uvjetima za sve, bez obzira na: dob, rasu, spol, vjersku, nacionalnu ili kulturnu pripadnost, jezik, socijalni status, umne i tjelesne sposobnosti i vještine“¹⁴.

Djeca se ipak izdvajaju od svih osoba s posebnim potrebama, budući da se povećava važnost i briga za njih kako bi ih se bolje pripremlilo za život. Važnost obrazovanja djece s posebnim potrebama je iznimna. Svaka država koja je zakonom propisala obvezno osnovno školovanje, primorana je prilagoditi i osigurati isto školovanje djeci sa svim stupnjevima invaliditeta.

Za djecu koja su potpuno gluha ili potpuno slijepa prema Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, predlažu se posebna razredna odjeljenja ili specijalne osnovne škole. Kako bi se povećale komunikacijske vještine i neovisnost invalidne djece, posebnu je pozornost potrebno posvetiti općem kulturnom odgoju i obrazovanju¹⁵.

3. Uloga i poslanje dječjih knjižnica

Knjižnične usluge za djecu s posebnim potrebama primjenjujemo u dječjim knjižnicama, dječjim odjelima narodnih knjižnica, te školskim knjižnicama. Dječje knjige, prema Ranki Javor, postoje tek dvjestotinjak godina, a dječje knjižnice su još i mlađe. Prva dječja knjižnica u svijetu osnovana je u SAD-u tek krajem 19.st., a njihov razvoj porastao je tek nakon Drugog svjetskog rata.

¹⁴ Smjernice za knjižnične usluge za djecu. URL: <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-hr.pdf> (2014-08-22).

¹⁵ Standardna. Nav.dj.

Prva dječja knjižnica u Hrvatskoj bila je Pionirska knjižnica osnovana 1950. godine. Kasnije izrasta u današnji Odjel za djecu i mladež Gradske knjižnice u Zagrebu¹⁶.

Kroz povijest postojala su brojna ograničenja u dječjim knjižnicama koja su danas prevagnuta, jedno od ograničenja je dopuštena dob korisnika knjižnice. Prije su članovi mogli biti samo djeca koja su znala čitati, danas su članovi i bebe¹⁷. Ostale skupine prema Smjernicama za knjižnične usluge za djecu su : djeca predškolske i školske dobi do trinaeste godine, skupine djece s posebnim potrebama, roditelji i drugi članovi obitelji, odgojitelji i učitelji, te druge odrasle osobe koje rade s djecom, knjigama i medijima¹⁸.

Knjižnice da bi ispunile svoju ulogu i poslanje, sadržavaju raznoliku građu kao npr. knjige i ostalu tiskanu građu, elektroničku građu, multimediju, igračke, računala i dr. Nekad su knjižnice bile mjesta isključivo za čitanje, a danas pružaju mnoštvo novih usluga. Na dječjim odjelima i u dječjim knjižnicama često se organiziraju druženja, radionice, debate, večeri čitanja knjiga, gledanja filmova, susreti s piscima i dr. Usluge koje potiču na učenje kroz igru i zabavu, tu se uključuje knjižnica kao treće mjesto.

Orijentacija svih knjižnica, pa tako i dječjih je na to da se poštuju osnovna ljudska prava u jednakosti, te upravo ta prava uključuju jednakost pristupa informacijama svim korisnicima, pa tako i djeci s posebnim potrebama (mentalnim i tjelesnim poteškoćama). Sukladno s tim, fondovi u dječjoj knjižnici se mijenjaju, a s time i kompetencije knjižničara koje su potrebne u toj sredini. Razlika je u poslanjima školske knjižnice i dječjeg odjela narodne knjižnice, no svaka ima ulogu u odgoju djece.

Ključno je poučavanje osnovama informacijske pismenosti kako bi i djeca postala aktivna i pomagala sama sebi time što se sam informira, obrazuje i sudjeluje u knjižničnim uslugama¹⁹.

4. Definiranje važnosti posebnih potreba gluhih u knjižnicama

Potreba za međunarodnim smjernicama prvi put je iskazana 1988. godine na konferenciji o knjižničnim službama i uslugama za gluhe osobe u Državnoj knjižnici Novog

¹⁶ Usp. Javor, Ranka. U povodu objavljivanja zbornika Dječja knjižnica za novo tisućljeće. // Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik / priredila Ranka Javor. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 2001. Str. 5.

¹⁷ Usp. Isto.

¹⁸ Usp. Smjernice za knjižnične usluge za bebe i djecu rane dobi. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Zagreb, 2008. Str. 14-18.

¹⁹ Usp. Isto.

Južnog Walesa u Australiji. IFLA prihvaća smjernice nakon obrade i objavljuje ih 1991. godine.

Veliki tehnološki napredak postignut je u idućih deset godina, posebice razvojem Interneta i World Wide Weba. Znatno se proširio način na koji knjižnice pohranjuju i omogućuju pristup informacijama. Pisana komunikacija širi gluhima mogućnosti bržeg dolaska do informacija, primjerice preko online kataloga i digitalnih informacijskih baza podataka.

Taj isti tehnološki napredak utjecao je na način na koji gluhi komuniciraju međusobno u svojim, regionalnim, nacionalnim ili međunarodnim zajednicama.

U izradi izvornih IFLA-inih smjernica bila je zadužena Radna grupa za utvrđivanje potreba gluhih unutar IFLA-ine Sekcije za knjižnice za osobe s posebnim potrebama. Predložene smjernice razmotrila je Svjetska federacija gluhih u Beču i odobrila nacрте koje IFLA kasnije objavljuje kao prve smjernice za knjižnične usluge za gluhe korisnike. Smjernice su namijenjene informiranju knjižničara glede potreba gluhih o knjižnici i informacijama, a tiče se svih knjižnica koje u bilo kojem udjelu među svojim korisnicima imaju gluhe osobe, tj. trebaju postati dijelom zajednice gluhih.

Smjernice se primjenjuju na sve tipove knjižnica, od narodnih, školskih i visokoškolskih, specijalnih, zatvorskih. Sadržavaju opća načela i kao takve, trebaju se primjenjivati svugdje. Svrha je potaknuti uvođenje službi i usluga za gluhe osobe, te ujedno procijeniti njihovu cjelovitost i kvalitetu.

Smjernice su međunarodne, te ih je potrebno prilagoditi prema postojećim uvjetima na nacionalnoj ili lokalnoj razini. Primjerice, ako nemamo dodatna tehnička pomagala, u nemogućnosti smo iskoristiti nešto što nemamo na raspolaganju te ispuštamo primjenu smjernica glede toga²⁰.

4.1. Položaj gluhih kao korisnika u knjižnici

Pretpostavka je da je u komunikaciji s gluhima potrebno uložiti dodatan napor. Smatra se da gluhoća kao hendikep zahtjeva od knjižničara znanje, strpljivost kao i osigurana tehnička pomagala. Dodatnim osvještavanjem bi se ukazalo knjižničarima da zahtijevanje tih dodatnih vještina i pomagala ovisi o stupnju oštećenja sluha i dobi u kojoj je sluh oštećen.

²⁰ Usp. Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe / uredio John Michael Day. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 1-9.

Osobe koje su od rođenja ili rane životne dobi gluhe, puno teže govore, čitaju i ne razumiju govor usnama. Osobe s takvim stupnjem invaliditeta zahtijevaju dodatno znanje znakovnog jezika, strpljenje osoblja u knjižnici, te također vjerojatno nekakova dodatna tehnička pomagala koja bi olakšala komunikaciju između knjižničara i korisnika. Kod nagluhih, te osoba koje su probleme sa sluhom zadobili u starijoj životnoj dobi puno je lakše knjižničaru ostvariti komunikaciju i pružiti traženu uslugu.

Takve razlike u kategorijama gluhoće knjižničari moraju poznavati, kao i načine školovanja i komunikaciju kod gluhih. Budući da bi to zanimalo kako gluhe, tako i čujuće osobe, knjižničari bi trebali sakupljati opsežne i nepristrane zbirke građe o gluhoći i građu vezanu uz gluhoću²¹. Prema smjernicama za knjižnične službe i usluge za gluhe: „Pri osmišljavanju knjižničnih programa za gluhe, često je korisno imati jedan termin koji obuhvaća sve osobe na koje se program odnosi. Zbog toga će se u ovom dokumentu pojam „zajednica gluhih“ rabiti kao skupni naziv za sljedeće kategorije osoba: izvorni govornici znakovnog jezika; dvojezične osobe koje su izvorni govornici znakovnog jezika a služe se i pisanim jezikom svoje šire zajednice; oralne gluhe osobe; odrasle osobe koje su kasnije oglušile; starije osobe oštećena sluha; osobe koje se u vrlo maloj mjeri služe i znakovnim i govornim jezikom; nagluhe osobe; čujući članovi obitelji gluhih osoba“²². Stručnjaci koji pružaju usluge gore spomenutima, također spadaju u zajednicu.

Moramo shvatiti da je prvenstveni cilj bilo kojeg programa i pružanja usluga gluhim, omogućiti jednak pristup kao i čujućim korisnicima knjižnice. Uvođenje posebnih programa, službi i usluga u knjižnicama, dobar je pokazatelj prepoznavanja posebnih potreba kod osoba s takvim tipom hendikepa i invaliditeta, no iskustva u radu s takvim korisnicima ne bi se smjela svoditi samo na korištenje posebnih programa za gluhe.

5. Knjižnične usluge za djecu s posebnim potrebama

Knjižnice su se oduvijek prilagođavale korisnicima i mijenjale svoju građu prema njihovim potrebama. Prema tome, razvijale su se i nove usluge. Danas se u knjižnicama razvijaju slobodniji oblici rada, koji naglašavaju aktivnost djece, njihove interese i sklonosti. U te svrhe se u knjižnicama koriste danas više interaktivne, suradničke i participativne

²¹ Isto. Str. 7.

²² Isto.

metode, a prevladavaju radionički tip aktivnosti koji sve te oblike metoda kod djece dovodi do izražaja²³.

Djeca u komunikaciji s knjižničarima i ostalom djecom koja sudjeluju u radionicama povećavaju samopouzdanje, dok knjižnične usluge knjižnice time postaju bogatije. Bogatijim sadržajem privlači se više korisnika, a dobar glas među vršnjacima i roditeljima djece upravo je ta formula uspjeha. Ključ kvalitetne suradnje s djecom je taj da se većina aktivnosti provodi kroz igru. Na taj način se knjižničar najbrže približi djeci. Uz takvu suradnju s djecom, neizbježna je i suradnja sa stručnjacima iz područja koji se bave odgojem i obrazovanjem djece s poteškoćama u razvoju (defektolozi, logopedi i dr.)²⁴.

Djeca su posebno zainteresirana za znakovni jezik i kulturu gluhih. MacMillan opisuje sedam standardnih kriterija za ocjenjivanje materijala : datum, format, jezik, varijacije na ciljanje skupine, kulturne informacije, vjerodostojnost autora i vizualne kvalitete. Kriterij datuma prvi odvrća pozornost jer su znanost i literatura o sluhu materijali koji zahtijevaju čestu reviziju. Primjer su VHS kazete, više ih se ne nabavlja u knjižnicama jer su usponom DVD-a otišle u zaborav. A isto tako širenjem Weba, polako i DVD gubi na snazi.

Već smo govorili o dječjim programima i uslugama u knjižnici koje bi bilo dobro provoditi. To su razne radionice, posjeti autora, pripovijedanje priča. Dječji programi u američkim knjižnicama se svode na tri kategorije: programi koji podučavaju uvodni znakovni jezik i kulturu gluhih, programi kreativnih radionica za gluhe, te redoviti programi koji uključuju tumača. Najviše posjećen program je podučavanje uvodnog znakovnog jezika i kulture. Interes je naglašen kod mješovitih obitelji (gluhi i čujućí)²⁵.

²³ Usp. Stričević, Ivanka. Dječja knjižnica ukorak s vremenom. // Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik / priredila Ranka Javor. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 2001. Str. 8.

²⁴ Isto.

²⁵ Usp. Slater, Lindsay. Public library services to deaf families and deaf children. 19, 3(2013), str. 14. URL: <http://commons.pacificu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1752&context=olaq> (2014-09-16).

5.1. Građa za gluhu i nagluhu djecu

Vrlo je važno omogućiti djetetu pristup informacijama u različitim oblicima koje bi potpomogle njegovom razvoju, odrastanju i uklapanju u društvo. Uz slikovnice se kreće u prve čitalačke podvige. Izbor građe koju knjižnica nudi izvor je rješenja nekakvih pitanja ili problema.²⁶

Za djecu bez poteškoća postoji veliki izbor literature, dok je za djecu s posebnim potrebama potrebna posebna građa, jer gluha djeca ne mogu čuti priče za laku noć. Zbog toga posebna građa je ona koja odgovara na njihove posebne potrebe dizajnom, jezikom, strukturom radnje i ilustracijama.²⁷

Primjeri koje takva građa pokriva su slikovnice s ilustracijama znakovnog jezika, priče s piktogramima, knjige s taktilnim ilustracijama za slabovidne i slijepe, knjige lagane za čitanje. Iz ovih primjera vidimo da nije moguće pronaći jedinstveni tip knjiga koji odgovara svoj djeci s posebnim potrebama, već da je potrebno proizvoditi različite knjige koje će odgovarati sposobnostima i vještinama djeteta s određenim nedostatkom. Građa također mora biti raznolika izgledom i tematikom, jer svako dijete s posebnim potrebama ima različite interese, kao i djeca bez poteškoća u razvoju²⁸.

U Smjernicama za knjižnične usluge za djecu ističe se da knjižnice moraju imati primjerenu građu u različitim formatima. To uključuje tiskanu građu (slikovnice, stripove, knjige), audiovizualnu i elektroničku građu (CD-i, DVD-i), igračke, deduktivne igre, računala i pristup Internetu. Važno je da su stranice knjižnice jednostavne i pregledne, kako bi odgovarale svim korisnicima, neovisno o njihovim poteškoćama. Važno je da dijete tijekom odrastanja stvori naviku čitanja i shvati da svoje odgovore na pitanja ili probleme može pronaći u knjigama²⁹.

Prvenstveni problem koji se javlja kod gluhe i nagluhe djece u korištenju knjižnica je komunikacija s osobljem. Zatim, tu su već spomenute često poteškoće u čitanju. Stupanj gluhoće i dob u kojoj je dijete oglušilo su važne razlike koje određuju njegov način

²⁶ Usp. Horvat, Aleksandra. Uključivanje u društvo: što može učiniti knjižnica? // Slobodan pristup informacijama : 2. i 3. okrugli stol : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatskoknjižničarsko društvo, 2004. Str. 102.

²⁷ Cortner Boisen, Heidi. Outstanding books for young people with disabilities. Bekkestua : IBBY Documentation Centre of Books for Disabled Young People Haug School Resource Centre, 2005. Str. 4.

²⁸ Isto.

²⁹ Usp. Smjernice za knjižnične usluge za djecu. URL: <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-hr.pdf> (2014-08-22).

komunikacije, tip i razinu školovanja. Knjižničari bi trebali prepoznati stupanj djetetova oštećenja kako bi znali prilagoditi program i usluge. Važno je iz razloga da se djetetovo samopouzdanje ne bi slomilo, te kako bi se s njim komuniciralo jer oni često osjećaju jaz i izoliranost pri posjeti javnim ustanovama. Prvo što bi se u knjižnici na nekakvim radionicama i ostalim aktivnostima trebalo napraviti je uključiti gluha i nagluha djecu među ostalu djecu. Također, moramo i u knjižnični fond uključiti građu koja će odgovarati njihovim potrebama³⁰.

Za djecu i roditelje gluhe i nagluhe djece vrlo je važna nepristrana građa o gluhoći, kako bi se upoznali sa poteškoćama. U tu građu su uključene teme: znakovni jezik, pravna građa i časopisi o gluhoći, o školovanju gluhih. Posebno je važno da se ta građa ne izdvaja od ostale građe na posebne police, kako se ne bi poticala diskriminacija i razlika te djece. Potrebno ju je samo obilježiti kako bi ju mogli samostalno identificirati. Tematika bi trebala zastupati razna stajališta, no dobrim primjerom su se pokazale knjige o proslavljenih gluhim osobama i njihovim uspjesima.

Vrlo su važne slikovnice s ilustracijama znakovnog jezika, koje su od velike pomoći u ranoj dobi jer djeca tako počnu učiti znakovni jezik. Ne mogu odmoći ni nikome iz okoline gluhe ili nagluhe djece. Prirodno je da je ovoj djeci važna samo vizualna građa³¹.

Svi govori u emisijama, filmovima, vijestima trebali bi biti titlovani ili prevedeni znakovnim jezikom. Dio audiovizualne zbirke koja okuplja bajke, basne, dokumentarne filmove, priče i snimke predstava trebao bi biti preveden na znakovni jezik. Trebamo spomenuti da knjižnica treba sadržavati komunikacijska pomagala gluhim za korištenje građe i usluga. Komunikacijska pomagala uključuju opremu za titlovanje nekakvih izlaganja uživo, te TV dekodere koji čita skrivene titlove u video materijalima³².

5.1.1. Građa lagana za čitanje

Građa za djecu s posebnim potrebama prilagođena je tako da olakšava čitanje, ali isto tako i razumijevanje teksta. Gluha djeca koja nisu naučila dobro čitati, primorana su koristiti građu

³⁰ Čelić-Tica, Veronika; Gabriel, Dunja-Marija. Knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama kao dio nacionalne strategije jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 69, 1(2006), str. 38-39.

³¹ Usp. Smjernice za građu laganu za čitanje. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Zagreb, 2011. Str. 9.

³² Usp. Unapređivanje bibliotečkih usluga za osobe s invaliditetom / priredila Kortni Dejns-Džouns. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009. Str. 21.

laganu za čitanje. Literatura uključuje beletristiku i prilagođene klasike, te se u toj literaturi izbjegava apstraktan jezik, metafore i teške riječi, radnja ima logičan vremenski slijed, nema istovremeno više radnji i previše likova, složeni odnosi se opisuju na konkretan i jednostavan način, nema dugih i složenih rečenica.

Takve knjige trebale bi biti jednostavne za čitanje i razumijevanje, ali biti ujedno zanimljive i time poticati na daljnje čitanje. Za građu laganu za čitanje, od iznimne su važnosti ilustracije koje se podudaraju s tekstem, jer je djeci s poteškoćama puno lakše uz sliku i tekst povezati priču. Gluha ili nagluha djeca kojima je sluh oštećen od rođenja ili rane dobi, često imaju problema s čitanjem, te je zbog toga u knjižnicama vrlo praktično posjedovati ovu građu³³.

6. Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe

Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe namijenjene su da informiraju knjižničare o potrebama gluhih i nagluhih glede samo knjižnice i informacija. Svrha im je potaknuti svijest knjižnice o potrebama gluhih i o knjižničnim mogućnostima rješavanja nekih pitanja ili problema pred kojima se gluha ili nagluha djeca nađu³⁴.

6.1. Osoblje

Osoblje je odgovorno za razvoj, primjenu i djelovanje knjižničnih službi. Odgovornost bi se trebala povjeriti profesionalnom knjižničaru s odgovarajućom stručnom osposobljenošću³⁵.

Potreban je knjižničar koji bi programe i usluge znao prilagoditi djeci s poteškoćama sa sluhom. Stručna pozornost koja se ovdje poklanja gluhoj i nagluhoj djeci ovisi o mnogim čimbenicima kao što je veličina knjižnice, veličina šire zajednice i veličina zajednice gluhih na toj lokalnoj razini. Profesionalni knjižničar trebao bi znati komunicirati s gluhom djecom, poznavati kulturu gluhih, biti u toku s tehnološkim postignućima što se tiče pomagala za

³³ Usp. Smjernice za građu laganu za čitanje. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Zagreb, 2011. Str. 17.

³⁴ Usp. Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe / uredio John Michael Day. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 9.

³⁵ Nav. dj. Str. 4.

gluhe i dr.³⁶. Što se tiče zapošljavanja manjinskih skupina, knjižnica bi puno dobila zapošljavanjem gluhog knjižničara³⁷.

Osoblje knjižnice mora biti educirano o važnim pitanjima za pružanje službi i usluga gluhima³⁸.

Osoblje knjižnice treba razumjeti potrebe gluhih, uključujući one koje se odnose na njihove komunikacijske potrebe, kulturu, posebne zbirke građe, slušna pomagala, tehnička pomagala i dr., kako bi mogli pružiti prikladne i primjerene knjižnične službe i usluge. Predlaže se povezivanje knjižničara s lokalnim skupinama koje pružaju usluge gluhima, kako bi se putem treninga osoblje senzibiliralo za posebne potrebe gluhih³⁹.

Knjižnice pri odabiru zaposlenika koji će pružati usluge gluhima, trebaju pokušati zaposliti osobe koje su već zadobile povjerenje zajednice gluhih ili su ga sposobne steći⁴⁰.

Zapošljavanjem manjinskih skupina, knjižnice mogu mnogo toga dobiti zapošljavanjem gluhih osoba. Može se na puno ili skraćeno radno vrijeme zaposliti jednog gluhog profesionalnog knjižničara, koji bi bio odgovoran za pružanje usluga zajednici gluhih. Prije zapošljavanja bi naravno morale biti sigurne da odabrana osoba ima potrebnu edukaciju i određena prethodna iskustva⁴¹.

Obrazovne ustanove za knjižničare trebale bi osposobljavati knjižničare za pružanje usluga zajednici gluhih u okviru redovitog nastavnog programa, pa i u programima stručnog usavršavanja⁴².

Ovakvo osposobljavanje trebalo bi biti organizirano u sklopu posebnog predmeta koji bi u cijelosti bio posvećen pružanju usluga zajednici gluhih. Mogao bi biti i logičan dio općeg predmeta koji se bavi pružanjem usluga osobama s različitim vrstama potreba⁴³.

Knjižnice na nekakvoj lokalnoj ili nacionalnoj razini bi trebale osnovati ured ili odjel za pružanje savjeta svim knjižnicama na tom zemljopisnom području⁴⁴.

³⁶ Usp. Isto. Str. 10.

³⁷ International Federation of Library Associations. Sections of Public Libraries. Guidelines for public libraries. Munchen, etc.: K.G. Saur, 1986. Str. 54-55.

³⁸ Smjernice. Nav.dj. Str. 9.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto. Str. 10.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

Takav nekakav ured bi djelovao kao veza za mrežu svih knjižnica koje pružaju usluge gluhima i time osigurao dostupnost najmodernijih tehnika i građe svim tim knjižnicama⁴⁵.

Svako nacionalno knjižničarsko društvo u svojoj strukturi treba imati onih članova koji se bave pružanjem usluga zajednici gluhih⁴⁶.

Knjižničarima mogu koristiti sastanci na kojima se daju preporuke i raspravlja o pitanjima od zajedničkog interesa. Skupina bi mogla djelovati kao zagovornik knjižničnih službi i usluga za gluhe⁴⁷.

6.2. Komunikacija

Svo osoblje u knjižnici bi trebalo biti osposobljeno za komunikaciju s gluhima⁴⁸.

Gluhe osobe s čujućima komuniciraju na različite načine. Ovisno dakako o svim faktorima koji utječu na to, kao npr. stupanj oštećenja sluha, kulturni identitet, samopouzdanje i dr. Knjižničari bi trebali biti svjesni kako bi ih gluhi bez problema mogli razumjeti. Oni mogu pisati, govoriti, gestikulirati ili kombinirati sve navedeno kako bi uspjeli u komunikaciji s čujućima.⁴⁹

Tekstualni telefon mora biti na dostupnim i lako vidljivim, glavnim mjestim za pružanje usluga u svakoj knjižnici, primjerice na glavnom pultu za posudbu knjiga⁵⁰.

Tekstualni telefoni su uređaji kojima se gluhe osobe služe umjesto telefona. Čujući putem telefona dobivaju obavijesti o publikacijama, radnom vremenu i drugim pitanjima, pa bi se iste mogućnosti trebale pružiti i gluhima. Svi zaposlenici se trebaju znati služiti tekstualnim telefonom⁵¹.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto. Str.11.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto. Str. 12.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

U slučaju nagluhe djece koja se koriste aparatom za poboljšanje sluha, trebali bi svi telefoni u knjižnici biti opremljeni pojačivačem zvuka⁵².

Svi sadržaji na internetskim stranicama trebali bi biti dostupni i gluhima, što podrazumijeva da sve audio vrpce moraju biti praćena tekstualnim objašnjenjima i titlovima. Npr. oznaka „klika“ na određenu stavku na stranici obično je popraćena zvučnim signalom, u što bi informatičar zadužen za održavanje stranice neke knjižnice trebao uključiti i vizualnu povratnu informaciju, tj. svjetlosni signal na ekranu⁵³.

Uz upotrebu tekstualnih telefona za komunikaciju s gluhima, knjižničari bi trebali koristiti i svu ostalu dostupnu tehnologiju prihvaćenu u zajednici gluhih. Na primjer, elektronička pošta se pokazala kao vrlo učinkovit način komunikacije. Svakako treba se pratiti tehnološka dostignuća jer bi i elektroničku poštu s vremenom mogao nadmašiti noviji, učinkovitiji načini komunikacije.⁵⁴

Sustavima slušnih pomagala kao što su FM (frekvencijsko-modulacijski) sustavi, infracrveni sustavi, služe se osobe slabijeg, oštećenog sluha kako bi uspješnije primile informacije. Tako lakše prate predavanja, glazbu, sastanke. Titlovanje javnog izlaganja i bilježenje uz pomoć računala omogućuju gluhima koji ne mogu ravnopravno sudjelovati u događanju⁵⁵.

Knjižnice trebaju za svoje korisnike skupljati vrpce sa skrivenim titlovima, vidljivim titlovima ili prijevodom na znakovni jezik. Za vrpce sa skrivenim titlovima treba imati i odgovarajuće dekodere⁵⁶.

Gluhi ne mogu čuti zvučne signale za uzbunu kao što su požarni alarmi, alarmi za osiguranje imovine i dr. Stoga knjižnice moraju ugraditi vidljive sustave za upozoravanje svojih gluhih korisnika. Na svim mjestima gdje su zvučni signali treba ugraditi treperava svjetla ili druge prikladne vizualne znakove⁵⁷.

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto. Str. 14.

6.3. Zbirke

Cilj svakog programa u pružanju usluga u knjižnici je da pri korištenju svih zbirki, programa, službi i usluga knjižnice, gluha djeca budu uključena među opće korisnike knjižnice. Knjižnice bi dakako trebale skupljati građu o gluhima i njihovoj kulturi, što zbog interesa gluhih, što zbog čujućih koje zanima ta građa. Mnogi čujućí u svojoj okolini se nalaze u direktnom kontaktu s gluhima, pa nije čudno da bi interes za ovu građu bio prisutan i kod čujućih. Građa bi uključivala aktualnu i povijesnu građu koja se odnosi na gluhoću, radove gluhih umjetnika, biografije o gluhim poznatim i slavnim osobama, građu koja se odnosi na znakovni jezik, vladine dokumente, pravnu građu i dr.⁵⁸

Građa poznata kao „građa lagana za čitanje“. Knjižnice trebaju nabavljati takvu građu općeg karaktera, koju će razumjeti što veći broj njihovih korisnika. Knjižnica konstantno treba pratiti trendove i održavati zbirke građe takvog karaktera. Jednostavan rječnik i bogate ilustracije⁵⁹.

6.4. Službe i usluge

Recimo da knjižnica organizira tečaj korištenja informatičke tehnologije, korištenje World Wide Weba za pretraživanje i sl., knjižnica treba ponuditi prevođenje tečaja na znakovni jezik i o tome obavijestiti sve korisnike. Profesionalni knjižničar koji izrađuje programe, usluge i radionice za gluha djecu, trebao bi se zanimati i istraživati sve o gluhima, njihovim navikama i potrebama⁶⁰.

Knjižnice su kulturni centri u svojim zajednicama i često organiziraju kulturne i društvene programe. Bitno je da svi ti javni programi budu dostupni i gluhima osiguravanjem tumača za znakovni jezik, govornog tumača, te već spomenutog titlovanja govora „uživo“ i pisanja bilješki pomoću računala⁶¹.

⁵⁸ Isto. Str. 15.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto. Str. 17.

⁶¹ Isto.

Knjižnice trebaju informirati o raspoloživim programima opismenjavanja za gluhe koji ne znaju čitati⁶².

Djeca koja su ostala bez sluha u ranoj dobi, teže uče čitati od onih koji su sluh izgubili u kasnijoj dobi. Stoga je važno da knjižnica daje informacije i sponzorira programe koji potiču opismenjavanje gluhe djece⁶³.

6.5. Marketing programa

Gluhi koji imaju poteškoća s čitanjem, uglavnom se ne koriste uslugama knjižnica. Stoga bi knjižnice trebale posebnu pozornost posvetiti marketingu za svoje gluhe korisnike. Također o tome obavijestiti roditelje gluhe djece, kako bi bili u toku i što prije omogućili djeci dodatne pogodnosti koje mogu iskoristiti⁶⁴.

Knjižnice se trebaju angažirati oko toga da svim raspoloživim sredstvima obavještavaju svoje zajednice gluhih o dostupnosti svojih usluga. U dopisima, oglasima, brošurama, lecima itd. trebaju navesti broj tekstualnog telefona knjižnice. Također, sve televizijske informacije i promocije moraju popratiti titlovima⁶⁵.

6.6. Udruga specijaliziranih i suradničkih knjižničnih agencija

ASCLA (The Association of Specialized and Cooperative Library Agencies) je udruga specijaliziranih i suradničkih knjižničnih agencija koja poboljšava učinkovitost knjižničnih usluga i pružaju kvalitetno umrežavanje i obrazovne mogućnosti za raznolike interese svojih članova. ASCLA ima oko 800 članova od kojih su većina knjižničari, knjižnice, agencije. Promiču knjižnične i informacijske usluge za gluhe, prate prijedloge zakona, financiranja iz državnog proračuna, potiču mogućnost zapošljavanja gluhih osoba u knjižnicama⁶⁶.

⁶² Isto.

⁶³ Isto. Str. 18.

⁶⁴ Isto. Str. 19.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Usp. ASCLA. The Association of Specialized and Cooperative Library Agencies. URL: <http://www.ala.org/ascla/> (2014-09-16).

7. Zaključak

Korisnici, osobe, djeca koji čuju, vide, osjete i nemaju poteškoća u razvoju, često zaborave da među nama postoje i djeca s posebnim potrebama. U ovome radu smo se dotakli smo se potreba za knjižničnom građom, uslugama i programima namijenjenih gluhoj i nagluhoj djeci. Počevši od prvih iskazanih potreba 1988. godine za Smjernicama koje bi knjižnicama sažele što je sve potrebno pružiti korisnicima – djeci u svojoj knjižnici.

U radu se obrazlažu termini koji se koriste u zajednicama osoba s posebnim potrebama, kako bi što jasnije shvatili potrebe te djece. Odlazimo u povijest i dotičemo se prvih dječjih knjižnica i odjela, te pratimo razvoj uloge knjižnice među gluhom djecom. Sukladno s potrebama i razvojem tehnologije, knjižnica prati korak tehnologije i opskrbljuje i mijenja fond kako bi ga prilagodila potrebama gluhe djece. Nabavljaju se razlikovni formati, titlaju se emisije, filmovi, knjige, bajke, basne.

Spominje se i položaj gluhih u knjižnici, često se smatra napornim komunicirati s gluhom osobom, dok čujućii nisu ni svjesni da gluhi pišu, čitaju, govore, gestikuliraju i nije toliko teško stupiti u kontakt s gluhom djecom. U knjižnicama bi trebao biti zaposlen profesionalni knjižničar, koji kroz svoje radionice točno zna što treba iskoristiti i na koji način. Smjernice su navedene kako bi podsjetile knjižničara o važnosti interakcije između gluhe djece korisnika i same knjižnice. Gluhoj djeci knjižnica nudi odgovore na pitanja i probleme, dok knjižnica dobiva iskustvo rada s djecom s posebnim potrebama. Dotičemo se svih stavki Smjernica za knjižnične službe i usluge za gluhe koje uključuju i savjetuju osoblje knjižnice, komunikaciju s gluhimima, prijedloge popunjavanja fonda određenim zbirkama, o poboljšanju službi i usluga u knjižnicama, te o marketingu programa kod zajednica gluhih.

Biti dijete s posebnim potrebama i poteškoćama u razvoju nije lako biti, nije lako odrasti niti živjeti s time. Stoga knjižnica treba od rane dječje dobi sudjelovati u izgradnji njihove osobnosti, karaktera i svjetonazora kako bi se što lakše nosio sa svojim nedostatkom u životu. Treba se pridavati dodatna pažnja gluhoj djeci, kako im se samopouzdanje i duh ne bi slomili, pa da se kroz život čvrsto bore samo sa tišinom, a ne samima sobom.

8. Literatura

1. ASCLA. The Association of Specialized and Cooperative Library Agencies. URL: <http://www.ala.org/ascla/> (2014-09-16).
2. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259> (2014-08-20)
3. Cortner Boisen, Heidi. Outstanding Books for Young People with Disabilities 2005. Bekkestua : IBBY Documentation Centre of Books for Disabled Young People Haug School Resource Centre, 2005.
4. Čelić-Tica, Veronika; Gabriel, Dunja-Marija. Knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama kao dio nacionalne strategije jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 69, 1(2006), str. 38-39.
5. Horvat, Aleksandra. Uključivanje u društvo: što može učiniti knjižnica? // Slobodan pristup informacijama : 2. i 3. okrugli stol : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 101.-107.
6. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Stručna tijela- Komisija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama - Plan i program. URL: http://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/30/plan_i_program/ (2014-08-20).
7. International Federation of Library Associations. Sections of Public Libraries. Guidelines for public libraries. Munchen, etc.: K.G. Saur, 1986.
8. Javor, Ranka. U povodu objavljivanja zbornika Dječja knjižnica za novo tisućljeće. // Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik / priredila Ranka Javor. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 2001. Str. 5-8.
9. Rački, Josip. Osobe s osobitim potrebama. // Društvena istraživanja 21, 5(1996), str.89-107. Hrčak. URL: <http://hrcak.srce.hr> (2014-08-20).
10. Slater, Lindsay. Public library services to deaf families and deaf children. 19, 3 (2013), str. 12-17. URL: <http://commons.pacificu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1752&context=olaq> (2014-09-16).
11. Smjernice za građu laganu za čitanje / preradili Misako Nomura, Gyda Skat Nielsen i Bror Tronbacke u ime IFLA-ine Sekcije za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Zagreb, 2011.

12. Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe / uredio John Michael Day. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.
13. Smjernice za knjižnične usluge za djecu. URL: <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-hr.pdf> (2014-08-22).
14. Smjernice za knjižnične usluge za bebe i djecu rane dobi. Hrvatsko knjižničarsko društvo: Zagreb, 2008.
15. Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom. http://www.dicpditika.hr/zakonski_propisi/jednake%20mogucnosti.htm (2014-08-22).
16. Stričević, Ivanka. Dječja knjižnica ukorak s vremenom. // Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik / priredila Ranka Javor. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 2001. Str. 8-9.
17. The Universal declaration on human rights. URL: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml> (2014-08-22).
18. Unapređivanje bibliotečkih usluga za osobe s invaliditetom / priredila Kortni Dejnš-Džouns. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009. Str. 21-22.
19. Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst). URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html> (2014-08-20).